

Unele considerații privind demitizarea folosirii principiului avantajului comparativ*

Vasile DOGARU

Universitatea Creștină "Dimitrie Cantemir" – București
Facultatea de Management Turistic și Comercial – Timișoara

Abstract

Identification through dialectical and aristotelic judgments of the concordance between the built analytical reality and the empirical one assures the check of the analytical economic principle. This contributes to the permanent validity's grounding of the comparative advantage's principle in the exchange connections between the competitive economies. Meanwhile, the demythification of its full and permanent usage is also supported, in the way of its maximum potential's capitalization in the goods' choice. The comparative advantage's principle is nothing but an application of the minimum effort's principle, the last one having a wider area of action.

Keywords: *comparative advantage, Manoilescu generalized scheme, algorithms of measurement, the analytical economy's principle, the interest's principle, minimum effort, demythification, total productivity, epistemology.*

JEL classification: B12, B41, F13

Într-un articol recent s-a susținut valabilitatea generală a principiului avantajului comparativ. Perspectiva de analiză era aceea că acest principiu este o exten-

sie – valabilă în procesele de alegere din actele de schimb – a principiului efortului minim¹. Se avea în vedere în principal posibilitatea de folosire a lui în practică la identificarea situațiilor de schimb avantajoase, în interiorul cărora se pot mări

* Studiul, cu titlul *Unele considerații privind demitizarea folosirii principiului avantajului comparativ potrivit schemei generalizate Manoilescu*, a fost prezentat la Conferința anuală SOREC cu tema "Competitivitate și integrare europeană", București, 18-19 noiembrie, 2005.

¹ Articolul nostru care abordează mai în detaliu această problemă, *The general validity of comparative advantage in trade exchanges*, este în curs de publicare în 'Romanian Economic Review' (Nr 1/2005).

câștigurile din comerț (avantajul comparativ), de regulă, în comparație cu o situație anterioară în timp și în același spațiu. Dacă se acceptă valabilitatea principiului raționalității, nu poate fi argumentată o situație contrară în actele de schimb, în care un individ nu este interesat în maximizarea câștigurilor din comerț. O dată construiți anumiți algoritmi de schimb care explică unele cazuri tip simplificate, se poate susține posibilitatea de deducere mai rapidă a unor situații avantajoase pentru ambii parteneri. Principiul interesului individual ne arată că situația în care unul din participanți pierde, sau cel puțin nu câștigă, nu poate fi acceptată conform raționalității (limitate a) minții umane. Într-un caz de schimb identificat la nivel general în economiile concurențiale monetare, în baza principiului interesului, se urmărește maximizarea profitului și/sau a veniturilor prin realizarea de avantaje comparative.

În acest studiu perspectiva de analiză o vom extinde. Ne vom situa acum ca observator al modului în care se desfășoară actele de schimb empirice și vom verifica dacă, în interiorul acestora, se aplică schema generalizată Manoilescu, iar rezultatele posibile sunt maximizate conform schemei deduse prin aplicarea acesteia în fiecare situație posibilă. Vom încerca astfel să observăm limitările presupunerilor analitice și, în paralel, unele *inconsecvențe* în raționalitatea acțiunii minții umane în actul de alegere. În plus, o dată cu curgerea timpului, apar permanent noi situații tip care sunt necesare să fie luate în considerare la (re)construirea schemei generalizate Manoilescu care explică desfășurarea schimbului prin măsurarea avantajului comparativ.

Ne propunem, așadar, *apropierea* premiselor analitice de realitatea empirică,

iar în continuare să arătăm că, chiar în cadrul descoperirii unor principii general valabile care ar putea conduce la rezultate maxime în plan economic, cum este principiul avantajului comparativ, nu este posibilă aplicarea lor în toate cazurile posibile. Concret, va fi urmărită aplicarea cerințelor avantajului comparativ în desfășurarea actelor empirice de schimb vizavi de varianta teoretică cea mai bună (maximum de avantaje comparative). Vom încerca să argumentăm prin explicații directe sau indirecte unele situații tip care frânează realizarea de asemenea efecte (maxime).

Pentru realizarea acestui obiectiv ne propunem:

- prezentarea sintetică a cadrului de folosire a schemei generalizate Manoilescu, referitoare la identificarea avantajului comparativ, având ca punct de plecare observarea cazurilor principale tip care pot fi întâlnite în actele de schimb empirice;
- studierea gradului de utilizare a schemei în mecanismul schimbului în baza principiului avantajului comparativ;
- unele considerații privind delimitarea sferei obiectului științei economice în legătură cu extinderea observării actului de comerț dincolo de frontierele acestei științe.

1. Prezentarea cadrului de folosire a schemei analitice generalizate Manoilescu

Aplicarea principiului avantajului comparativ are la bază valabilitatea generală a principiului efortului minim în explicarea analitică a activităților umane. Cu excepția unor cazuri extreme, numite generic situații de stres și care sunt expli-

cate conform legii Yerkes-Dodson (PAL, 1998, vol.IV, *X-efficiency*; Cosmovici, 1999, cap. XI), celelalte situații empirice tip, urmărite din punct de vedere analitic, se pot considera că respectă în plus și cerințele principiului raționalității. Valabilitatea aplicării principiului avantajului comparativ, ca un caz al principiului efortului minim, are în vedere în cazul tip cel mai simplu identificarea unei relații de schimb posibile prin intermediul celor patru numere de aur – numite astfel de John Stuart Mill sau considerate magice de Alan Samuelson – și, în continuare, a celor două prețuri internaționale. În acest caz se urmărește într-o situație statică, redusă în spațiul analitic la un moment (punct al timpului), existența și mărimea câștigurilor din comerț². Dacă această situație se verifică în timp, atunci se are în vedere o relaționare a mărimilor relative

² Condiția opririi timpului în spațiul analitic este necesară pentru a face judecăți de tip aristotelic, iar momentul este considerat fără durată (Georgescu-Roegen, 1971). Pentru a înțelege o operațiune simplă de schimb, aici din perspectiva măsurării avantajului comparativ sub forma schimburilor comerciale, este necesară observația că se poate urmări un asemenea act cu reducerea duratei de timp la mărimea unui punct, tocmai pentru a studia realitatea în mod unitar, în care se presupune că nu are loc schimbarea prețurilor interne, ci numai a celor internaționale prin negocierea lor. Această premisă ne permite însă să presupunem că prețurile interne considerate sunt o consecință a tuturor influențelor anterioare ale proceselor real-empirice, ce pot fi explicate mai bine prin logica dialectică. Nu este necesară, prin urmare, din această perspectivă, introducerea condiției de autarhie deoarece se analizează o stare de fapt empirică și una viitoare posibilă mai bună, probabil cu realizarea de avantaj comparativ.

ale prețurilor interne și internaționale ale acelorași produse din diferite momente și din aceleași spații economice.

Cu puțină imaginație și efort analitic, măsurarea câștigurilor din comerț în baza principiului avantajului comparativ poate fi urmărită simultan în timp și spațiu. O aplicație remarcabilă a principiului avantajului comparativ într-o formă slabă (*weak sens*) este studiul prețurilor relative sub forma parității puterii de cumpărare sau a raportului valorii unitare (Dogaru, 2003a). Aceasta ne permite, comparând în timp două parități ale prețului – o formă mai puțin agregată a parității puterii de cumpărare și fixată ca denumire relativ recent – stabilirea sensului de evoluție a mărimii câștigurilor din comerț totale din schimbul posibil referitoare la două (categorii de) bunuri. Urmărind evoluția prețurilor internaționale efective corespunzătoare celor două bunuri – identitatea dintre exemplarele din cele două țări ale produselor fiind asigurată în continuare, de exemplu, în baza teoriei prețului hedonic – se poate identifica modificarea mărimii câștigurilor fiecăreia din cele două părți/ țări care ar participa la schimb³. La nivel agregat, la aceeași structură a parității prețurilor și a raporturilor de schimb (*terms of trade*) este posibil de identificat modificarea avantajului comparativ total și, simultan, a celor parțiale⁴.

³ În comparația în timp, prin paritatea puterii de cumpărare se presupune că influența altor prețuri (condiții) este inclusă în prețurile din cele două țări ale produsului comparat urmărite pe axa timpului. Această judecată ne permite observarea condițiilor de aplicare a principiului avantajului comparativ în schimbul succesiv cu mai multe produse (canalul avantajului comparativ).

⁴ Studiarea evoluției balanței comerciale

În prezentul studiu vom urmări și valabilitatea *în spațiu* a principiului avantajului comparativ. Dacă prețurile se compară din perspectiva eforturilor, actul de schimb, inclusiv negocierea, poate fi considerat ca o parte necesară a unui proces economic complex și unic de creare și valorificare a unui bun. Urmărirea unui surplus monetar, identificat aici sub forma câștigurilor de comerț sau, în general, a unui increment numit profit, asigură verificarea cerințelor efortului minim în economiile concurențiale monetare⁵.

(comerțului exterior) numai prin indicele raportului de schimb este cel puțin inadecvată. Este oarecum o *inversare* (deviere de la) a clauzei *ceteris paribus* în cadrul subiectului propus spre observare. Dacă urmărim balanța comercială prin volumul valoric al schimburilor din perspectiva câștigurilor de comerț, se constată faptul că valoarea schimburilor este determinată în baza cantităților, a prețurilor interne și a cursului valutar. Potrivit principiului interesului, egalitatea din fiecare act de comerț și, în consecință, la nivel național este presupusă prin schimbul de echivalente realizat o dată cu acceptarea prețului negociat de fiecare din cele două părți. Mai mult, o dată negociate și în cadrul aceleiași tranzacții, prețurile internaționale pot fi considerate fixe chiar pe o perioadă mai lungă conform ipotezei Godley (vezi K. J. Coutts, *Average Cost Pricing* în PAL, 1998, vol.I, pag.158). Prin urmare, egalitatea exporturilor cu importurile poate fi cel mult un punct de referință general în măsurarea avantajului comparativ.

⁵ Sublinierea de la început a unicității consumului de resurse în fabricarea unui bun este necesară pentru a arăta valabilitatea generală a principiului avantajului comparativ ca apendice al principiului efortului minim. Apare astfel mai evidentă necesitatea reducerii consumului de resurse prin identificarea de avantaje comparative, prin

O extensie a aplicării în condiții obișnuite a schemei de măsurare a principiului avantajului comparativ este verificarea sub o formă *duală* a acestor câștiguri, prin intermediul productivității. Problema corelării celor două tipuri de măsuri ale

menținerea pe piață numai a unor bunuri fabricate mai eficient, inclusiv prin reducerea în timp a mobilității factorilor de producție care contribuie la scăderea costurilor de tranzație și asigură astfel o economie relativă de resurse. Se susține astfel indirect atenuarea, peste un nivel considerat necesar, a oscilațiilor ample și asimetrice ale prețurilor acestor factori, astfel că efectul de preț realizat prin negociere poate fi minimizat, rămânând însă efectul de productivitate (a se vedea etapa a II-a a schemei generalizate). În asemenea condiții prețul va conține profitul obținut în principal ca efect al eficienței producerii și, într-o măsură mai redusă, datorită unei concordanțe relativ ridicate a cererii cu oferta ce reduce mobilitatea factorilor, a unei părți rezultate din procesul de negociere. Situațiile care nu susțin autoreglarea în timp real, care ar fi necesar să se regăsească pe o piață "liberă", au în vedere lipsa de pe piață a egalității ofertei produsului în raport cu cererea, prezența monopolului și a altor factori extra-economici (sociali, politici, inclusiv *renta* unicității bunului) care ne conduc la prețuri negociate *deviate* în raport cu cele considerate a exprima tendința normală de pe o piață. Asemenea situații tind să devină în prezent regulă, datorită mării numărului de produse, a numărului de entități economice și consumatori, dar și a unor reglementări instituționale neadecvate. În aceste condiții, piața nu se mai autoreglează în spații economice mici (piețe locale) în timp real, inclusiv la niveluri agregate, astfel încât pierderile datorate lipsei acestei autoreglări, dar și unele imixtiuni inadecvate, tind să se amplifice, generând consumuri relativ mari de resurse.

avantajului comparativ, prin câștiguri din comerț și prin efectul de productivitate, nu este însă strict opozabilă (invers proporțională). Mărimile și relațiile folosite la măsurarea în timp în legătură cu cele două concepte, câștigurile de comerț și productivitatea, au condus la concluzia că ele se întrepătrund parțial, astfel încât fie apar goluri în măsurarea lor, fie suprapuneri⁶. În aceste condiții sunt necesare explicații adecvate. O prezentare sumară, mai jos, a acestei situații se face în etapa a doua a schemei generalizate.

Disputa dintre adepții diferitelor scheme de explicare a câștigurilor din comerț, inclusiv a celor care folosesc un concept relativ diferit, și frontiera posibilităților de producție fac necesară fixarea unui punct de referință fundamental cerut în orice știință, prin urmare și în știința economică: începerea observării cu realitatea empirică urmărită în cazurile sale tip, simplificate. Sintetizarea unor astfel de situații și apoi corelarea lor analitică asigură o coerență în înțelegerea unitară a proceselor, dar și în a trece de la judecățile analitice la cele dialectice, pentru a se putea lua decizii mai eficiente în timp în realitatea empirică la care trebuie să ne reîntoarcem (din necesitate). Prin această procedură, principiul economicității analitice este respectat în observațiile care vor urma în condițiile sale fundamentale de necesitate și suficiență. Măsura în care s-a reușit unificarea algoritmilor componenți într-o schemă în baza acestui principiu va putea susține o maturizare a științei economice, aici din perspectiva înțelegerii acestei aplicații a principiului efortului minim. Pentru a observa valabi-

⁶ O analiză mai detaliată facem în lucrarea *Introducere în teoria comerțului internațional*, ce va fi publicată în anul 2006.

litatea în economie a cerințelor avantajului comparativ vom folosi schema generalizată Manoilescu⁷.

Studiul inițial al unui schimb barter cu două produse are la bază înlăturarea din procesul de înțelegere inițială a monedei folosită ca instrument. Observarea acestui act în forma sa primară nu este necesar să aibă la bază alte presupuneri precum lipsa schimbului anterior (autarhia) sau echilibrul schimbului⁸. Orice schimb al unui

⁷ Schema generalizată Manoilescu are în forma prezentă mai mulți algoritmi relaționați între ei, astfel încât să asigure acoperirea tuturor situațiilor tip principale (Dogaru, 2005b). Ea susține realizarea condiției de necesitate și, în mare măsură, a celei de suficiență în analiza oricăror situații de schimb cu bunuri materiale, în general, cu eforturi. O rafinare a sa, precum și includerea altor algoritmi a căror necesitate se va dovedi, este așteptată în viitor în cercetarea economică.

⁸ Măsurarea inițială a avantajului comparativ într-un act de barter simplu va elimina neajunsurile legate de lipsa tranzitivității dintre cursurile de schimb ale diferitelor monede. Inexistența anterioară a schimbului (condiția de autarhie) – aspect studiat în articolul *The general validity of comparative advantage in trade exchanges* (vezi nota de subsol 1), ne îndepărtează de realitatea empirică și nu este necesară a fi susținută deoarece condiția de economicitate analitică cere folosirea ulterioară a schemei tocmai pentru a înțelege asemenea situații empirice. Presupunerea sau nu a existenței actelor de comerț anterioare nu schimbă procedurile de aplicare ale schemei generalizate Manoilescu în măsurarea avantajului comparativ. În mod asemănător s-a arătat că presupunerea egalității schimbului de bunuri dintre entități sub aspect valoric-cantitativ (echivalent) și, prin agregare, la nivel de țară este o condiție verificată permanent de fiecare dintre indivizi.

bun ce aparține unui individ sau unei entități economice, desfășurat în condițiile sale cele mai simple, are în vedere vinde-

Înțelegerea faptului că fiecare participant percepe că a câștigat mai mult decât celălalt (Mises, 1949) ne conduce spre ceea ce este esența schimbului în baza avantajului comparativ: fiecare câștigă în comparație cu o situație anterioară, iar nu neapărat mai mult și în dauna celuilalt, deoarece se presupune că schimbul se desfășoară liber, astfel că prețurile se acceptă reciproc – în cazul barterului prin fixarea de raporturi între cantitățile și prețurile celor două produse. Realizarea de acte de export și import este determinată de lipsa existenței /producerii bunurilor pe piețele interne, dar și de un preț mai mare al produselor indigene față de cel al produselor din alte țări. Lipsa egalității stricte a câștigurilor celor doi participanți – datorată unor diverse situații, precum cererea (oferta) mai mare pentru bunurile importate (exportate), condițiile de plată decalate, depozitarea monelei încasate în afara țării, ce influențează direct balanța de plăți – este la nivel microeconomic mai mult o problemă a fiecărei entități potrivit principiului interesului individual. Este necesar ca statul să urmărească în sens strict egalitatea exporturilor și importurilor de stat (instituționale), precum și un echilibru general al volumului valoric al plăților din actele comerciale internaționale pe perioade mari, decât din perspectiva pierderii de valoare națională datorită diferenței de productivitate. Excepția egalității balanței comerciale a S.U.A în ultimele trei decenii confirmă, cel puțin parțial, cele afirmate. În sens strict, lipsa apariției efectului de productivitate, ce este măsurat separat și explicat în etapa a doua a schemei generalizate Manoilescu, justifică, alături de urmărirea echilibrului comercial și de plată la nivel național, problema unei intervenții instituționale din perspectiva stabilității și dezvoltării economice a sistemului economic național.

rea unui produs care aparține individului sau entității economice respective sau este rezultatul unor schimburi anterioare interne și/sau internaționale. Bunul este caracterizat în principal prin cantitate, preț și valoare de întrebuințare (utilitate). Din perspectiva consumului, bunul nu îi este necesar (sau îi prisosește) proprietarului care intenționează cumpărarea altui bun ce îi este util pentru consum sau eventual pentru schimb – în cazul când este comerciant. Pentru a se efectua schimbul, este necesar, potrivit tendinței de dominare a individului (Cosmovici, 1999), ca acesta să realizeze un surplus conform principiului efortului minim, ce este observat și măsurat dintr-o perspectivă proprie. Fiind dată o situație tip barter, sintetizată în Tabelul 1, se asigură înțelegerea de ansamblu a unui asemenea schimb.

Entitatea economică E are disponibilă pentru schimb o cantitate de marfă la export, q_{e1} , la valoarea în monedă internă de $q_{e1}p_{e1}$. Faptul că aceasta a produs marfa – încât să poată fi vândută inițial pe piața internă la prețul p_{e1} , aspect care este detaliat separat la studiul avantajului comparativ din schimburile interne (Dogaru, 2003b) – și faptul că ea a fost cumpărată la prețul p_{e1} de la un producător nu sunt importante în această analiză generală. Entitatea E urmărește ca prin exportul acestei mărfi, produsul $Pr1$, precum și prin importul unei alte mărfi produsul $Pr2$, cerută la intern și care s-ar putea vinde în condiții pe care le vom identifica în continuare, să își asigure un avantaj comparativ.

Valoarea la care ar putea exporta această marfă este $q_{e1}P_1$, prețul internațional P_1 fiind exprimat într-o monedă care nu ar mai ridica probleme de convertibilitate față de o altă monedă, pentru a cumpăra marfa $Pr2$ din țara I . În lipsa

Tabelul 1: Prețurile interne și internaționale și cantitățile a două entități economice într-un barter simplu

Entitate/Produs	Cantități	Prețuri interne	Prețuri internaționale
Entitatea E			
Produsul 1, <i>Pr1</i>	q_{e1}	p_{e1}	P_1
Produsul 2, <i>Pr2</i>	q_{e2}	p_{e2}	P_2
Entitatea I			
Produsul 1, <i>Pr1</i>	q_{i1}	p_{i1}	P_1
Produsul 2, <i>Pr2</i>	q_{i2}	p_{i2}	P_2

convertibilității s-ar prelungi explicațiile, însă nu s-ar modifica în esență schema dedusă (a se vedea algoritmul monedei; Dogaru, 2005b). Entitatea economică *I* din țara importatoare are nevoie de marfa *Pr1*, deoarece prețul internațional la care o cumpără i-ar permite, exportând produsul-marfă *Pr2*, să obțină, de asemenea, un avantaj comparativ.

Entitatea E vinde, așadar, marfa *Pr1* la valoarea $q_{e1}P_1$ și cumpără marfa-produs *Pr2* la aceeași valoare monetară. Vânzând în intern marfa importată va obține o valoare $q_{e2}P_{e2}$. Pentru a fi interesată de acest schimb este necesar ca această valoare să fie mai mare decât valoarea la intern a primei mărfi, $q_{e1}P_{e1}$. Așadar, pentru a obține un câștig, entitatea *E* care exportă produsul *Pr1* și importă produsul *Pr2* din țara *I* va urmări respectarea inegalității (1).

$$q_{e2}P_{e2} > q_{e1}P_{e1} \quad (1)$$

În alte condiții, interesul entității economice *E* dispare, deoarece se poate presupune că nu există avantaj comparativ (câștiguri din comerț). Aceleași judecăți, făcute în condiții similare, sunt valabile și pentru entitatea economică *I*.

Considerăm că individul (entitatea economică) cu care face schimbul nu este

preocupat într-o primă instanță, la fel ca și partenerul său, decât de satisfacerea necesităților de bază. Prin urmare, acesta intenționează să obțină un câștig mai mare în timp, precum și față de cel al partenerului, iar nu numai un avantaj pozițional fără obținerea unui asemenea câștig.⁹ În aceste condiții câștigul din comerț este mai mare față de o situație anterioară, în care el producea sau schimba ambele bunuri pe piața internă. Fiecare comerciant vindea la intern ambele bunuri indigene, fără a se specializa în ac-

⁹ După acoperirea acestor necesități, tendința de relaționare economică trece de la forme de cooperare, în principal, în obținerea de avantaj comparativ, la altele mai rafinate (nivelurile superioare ale piramidei lui Maslow) și ia forma unor relații de dominare. Actul de cooperare sau părți importante din acesta pot fi înlocuite prin diverse forme de dominare (Florian, 1983), reflectate în final în actele de schimb în împărțirea inegală a avantajului comparativ total, inclusiv în pierderea relativă de valoare națională (efectul de productivitate) de către una sau chiar de ambele părți participante. În aceste condiții, definirea omului ca ființă socială, cooperantă cu alte ființe se cere a fi verificată și înțeleasă cu necesitate din perspectivă economică.

tele de comerț cu bunul indigen identificat ca fiind cel mai avantajos din perspectiva câștigurilor de comerț din schimbul extern.

Relația de inegalitate (1) asigură înțelegerea realizării de avantaje comparative și explică corespunzător situația micului trafic de frontieră. Această relație permite studiul primului exemplu prezentat sistematic care a condus la fundamentarea principiului avantajului comparativ. Este celebrul caz al schimbului cu vin și postav dintre Anglia și Portugalia. Expunerea situației s-a făcut de David Ricardo într-o formă relativ ermetică (Manoilescu, 1937), care a generat unele confuzii. De parte de a fi rezolvat situația, Ricardo nu a soluționat problema măsurării câștigurilor de comerț din actele de schimb: a lipsit în primul rând introducerea în schemă a prețurilor internaționale. Variația simultană a celor patru numere de aur a creat suficiente probleme, pentru a se mai introduce în perioada următoare și cele două prețuri internaționale, astfel că ulterior puțini cercetători au mai fost preocupați în sens strict de măsurarea avantajului comparativ¹⁰.

În acest schimb internațional, micul traficant de frontieră părăsește spațiul național și face eforturi pentru obținerea de

¹⁰ Lipsa folosirii prețurilor internaționale a făcut ca cel puțin economiștii care au studiat ulterior avantajul comparativ să presupună, în exemplul lui Ricardo, egalitatea dintre cele două câștiguri (Viener, 1937) o situație strict ipotetică. Însă, nici pentru această situație nu se asigura o măsurare analitică riguroasă, pe bază de formulă, și, în plus, se referea la o situație de egalitate absolută între indivizi/ entități, ceea ce ar contrazice salturile duale calitative permanente din procesele economice, identificate conform intereselor individuale contrarii.

efecte mai mari decât cele obținute anterior. Câștigul (avantajul comparativ) mai mare, însușit în totalitate de acesta, justifică această activitate solitară. Limitarea comerțului de frontieră s-a realizat treptat deoarece câștigurile nu erau înregistrate și impozitate, de regulă, în țara importatoare. În timp, inclusiv în micul trafic de frontieră, s-a ajuns la o diviziune a muncii, în parte datorită matricii culturale diferite (limbă, obiceiuri etc), astfel că micul comerciant își alege un partener din cealaltă țară. Volumul principal al schimburilor peste frontieră se transformă din acte necomerciale în sensul strict actual al termenului, în acte comerciale, desfășurate de entități economice având acest obiect de activitate. Specializarea spațială a schimbului (actelor de comerț) în baza avantajului comparativ a susținut tendința de creștere a volumului schimburilor, concomitent cu limitarea micului trafic de frontieră. Observarea avantajului comparativ se poate extinde similar și în schimburile interne, în situația în care granița națională este înlocuită cu cea a entității economice¹¹.

În tendința de înțelegere analitică a măsurării unui schimb simplu în realitatea empirică, unii economiști au presupus faptul că prețurile internaționale din țara parteneră sunt pe rând prețuri internaționale din perspectiva țării analizate. Situația care a rezultat este importantă, astfel că se cere a fi explicată: pe lângă parado-

¹¹ O explicare a limitelor de folosire deplină a posibilităților de schimb conform cerințelor avantajului comparativ se bazează tocmai pe înțelegerea algoritmului schimburilor interne prin eliminarea folosirii cursurilor de schimb, deoarece prezența acestora nu permite respectarea proprietății de tranzitivitate.

xul egalității câștigurilor din schimb ale celor doi parteneri, – se folosesc aceleași prețuri indiferent de partenerul care calculează câștigul deoarece se inversează numai punctul de referință –, apare și un al doilea paradox. Rezultă că avantajul total este însușit pe rând de fiecare și avem de a face cu un surplus “de contra-bandă”, așa cum arăta Georgescu-Roegen în privința propunerii de către unii specialiști a folosirii energiei “nelegate” conform cerințelor legii entropiei. Or, dacă acest aspect ar fi adevărat, cu referire la măsurarea avantajelor comparative realizate în schimburile internaționale, sunt puține aspecte de dovedit în știința economică deoarece câștigurile din comerț ale ambilor parteneri ar fi permanent egale.

Cei mai mulți economiști au separat analiza avantajului comparativ (total) de cea prin raporturile de schimb. S-a delimitat analiza celor patru prețuri de cele două internaționale, ultimele fiind folosite la studiul balanței comerciale prin indicele acestor prețuri. Ultimele s-au utilizat numai la nivel agregat, în timp ce primele au fost folosite și se folosesc preponderent și astăzi în cadrul studiilor analitice ale proceselor elementare de schimb ale unei entități economice. Analiza globală, corelarea simultană și unitară a celor două tipuri de mărimi în măsurarea exactă a avantajelor comparative printr-o schemă analitică, este relativ inexistentă. Pe lângă faptul că cele două tipuri de mărimi ale prețului indicate mai înainte au niveluri diferite de agregare, nu se urmărește descompunerea analitică printr-o schemă a actului de negociere empiric dintre doi comercianți¹². De aceea este

necesară înțelegerea inițială a realității (empirice și ideal-analitice) la nivel elementar pentru a se măsura avantajul comparativ din mecanismul de schimb. O agregare ulterioară a situațiilor simple de schimb, folosind adecvat cele șase prețuri cu ajutorul cantităților aferente și respectând cerințele agregării bilaterale și multilaterale, poate rezolva satisfăcător această situație pe grupe de produse sau la nivel regional sau național.

O altă categorie de cercetători ai avantajului comparativ îmbină cele două tipuri de mărimi relative ale prețurilor interne și internaționale, însă mențin măsurarea de tip ordinal sub formă de inegalități. Nu este posibilă în acest caz determinarea mărimii absolute a câștigurilor de comerț totale și, în continuare, compararea fiecăreia din cele două părți inegale, de regulă, ale celor doi comercianți din acest avantaj comparativ total. Or, dacă ne apropiem de esența modului de gândire a indivizilor purtători ai intereselor entităților economice prezente pe piețele concurențiale, ceea ce interesează, conform principiului maximizării profitului, este valoarea absolută a acestuia, iar nu valoarea lui relativă. Faptul că unele mărimi se pot deduce din altele după stabilirea schemei nu justifică lipsa necesității calculării simultane a avantajului compa-

unui singur bun, în timp ce la nivel agregat se are în vedere structura cantităților aferente tuturor prețurilor. Apare în continuare necesară distincția dintre prețul mediu internațional, calculat după o anumită structură a exportului și/sau a importului, utilizat ca un punct de referință în începerea negocierii prețurilor, pe de o parte, și prețul internațional efectiv folosit într-un schimb efectiv și rezultat în urma acestei negocieri, pe de altă parte.

¹² Facem abstracție de faptul că nici structura de agregare nu este aceeași: la nivelul entității, cerința structurii nu există în cazul

rativ total și parțial sub formă absolută (Dogaru, 2000).

Calcularea câștigurilor din comerț se poate face prin mărimi absolute la o mulțime de comercianți care schimbă succesiv conform canalului avantajului comparativ. Maximizarea avantajului măsurat în formă absolută al celor doi sau a mai multor parteneri din schimb, în baza principiului avantajului comparativ, prin canalul avantajului comparativ poate fi considerat un optim Pareto în sens tate, aplicat simultan pentru diferite spații naționale. Extinderea folosirii acestui canal pentru măsurarea în timp se poate face similar.

Este evident că, dacă urmărim în continuare micul trafic de frontieră, de data aceasta cu doi parteneri, fiecare are tendința de a obține din câștigul posibil, nemăsurat deocamdată conform unei scheme, o parte cât mai mare. Dualitatea și oscilația acestor părți din perspectiva fiecăruia din ambii parteneri are la bază interesele individuale relativ opuse, însă cooperative în esență. În lipsa cooperării, în sens strict, schimbul nu s-ar desfășura niciodată¹³.

¹³ De aceea, poziționarea legii concurenței, justificată prin valabilitatea legii cererii și ofertei și a principiului interesului, se va face pe o poziție terțiară în comparație cu legile entropiei și cooperării. În conformitate cu legea entropiei, care statuează consumul ireversibil al resurselor, precum și epuizarea acestora în timp într-un sistem economic în care omul poate acționa – iar în lipsa acestuia într-un alt ritm mai lent –, apare o altă prioritate într-un sistem social în care se consideră că se acționează rațional, normal, în sensul lui Kant (1787, p.42): reducerea consumului relativ de resurse în timp. Această necesitate poate fi susținută într-o anumită măsură prin apli-

Pentru măsurarea avantajului comparativ vom trece în continuare de la inegalități la egalități/ecuații pentru a determina exact câștigurile de comerț. Astfel, pentru a aduce o cantitate q_{e2} din țara I , entitatea E vinde marfa PrI la prețul internațional $P1$ și cumpără această cantitate din valoarea obținută la prețul $P2$. Ne propunem să eliminăm cantitățile din formulele avantajului comparativ parțial ce vor fi deduse, deoarece acestea sunt exprimate în unități de măsură diferite, aspect care ar complica decodificarea, înțelegerea folosirii în condiții simplificate a acestor formule în practică. Deoarece cele două cantități de mărfuri au valori internaționale egale, rezultă egalitate:

$$q_{e2} = \frac{q_{e1}P_1}{P_2} \quad (2)$$

Înlocuind cantitatea q_{e2} din formula (2) în inegalitatea (1) se poate ajunge prin transformări elementare la formula (3):

$$\frac{p_{e2}}{p_{e1}} > \frac{P_2}{P_1} \quad (3)$$

Calculul avantajului relativ pentru entitatea E se deduce conform formulei (4) sub formă de raport a doi indici simpli spațiali:

$$A_{vrE} = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} \cdot \frac{P_2}{P_1} \quad (4)$$

Avantajul monetar absolut al entității E , A_{vdE} , se determină prin înmulțirea sporului avantajului relativ cu valoarea in-

carei principiului avantajului comparativ. Asemenea acțiuni de economisire au drept condiție inițială acceptarea cooperării și, așa cum se va arăta în continuare, conștientizarea ca necesitate a acestui efect al economiei de resurse.

ternă exportată conform formulei:

$$A_{vaE} = q_{e1} p_{e1} * (A_{vrE} - I) \quad (5)$$

Avantajul relativ al entității economice I se calculează în mod similar:

$$A_{vrI} = \frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{P_1}{P_2} \quad (6)$$

Avantajul absolut al entității economice I se măsoară potrivit formulei:

$$A_{vaI} = q_{i2} p_{i2} * (A_{vrI} - I) \quad (7)$$

Avantajul relativ total în schimbul SIMPLU sub formă de barter se determină printr-un nou indice, înmulțind avantajele relative al celor două entități măsurate, de asemenea, sub formă de indici:

$$\begin{aligned} Avrt &= AvrE * AvrI = \\ &= \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{P_2}{P_1} * \frac{p_{i1}}{p_{i2}} : \frac{P_1}{P_2} \end{aligned}$$

Prin simplificarea celor două raporturi ale prețurilor internaționale se deduce formula avantajului relativ total al celor două entități economice:

$$Avrt = \frac{p_{e2}}{p_{e1}} : \frac{p_{i2}}{p_{i1}} \quad (8)$$

Prezentarea sumară a acestui algoritm, în principal prin relațiile deduse, asigură înțelegerea și măsurarea avantajului comparativ, inclusiv susține deducerea celorlalți algoritmi ai schemei.

Algoritmul folosind moneda

Barterul nu se mai folosește în condiții obișnuite în actele de comerț curente ci schimbul cu monedă. Moneda, considerată a fi utilizată numai ca instrument, asigură achiziționarea unei mărfuri independent de existența altei mărfi aflate în

proprietatea partenerului cumpărător¹⁴. Condiționarea vânzării unei mărfuri de cumpărarea unei alte mărfi care nu este necesară pentru consumul partenerului, dar disponibilă pentru schimb, a condus la apariția acestui nou instrument. Prin folosirea monedei s-a ieșit din acest impas și s-a mărit operativitatea actului de schimb. Lipsa divizibilității mărfurilor, necesară pentru a se realiza schimburi de echivalente, este a doua condiție importantă a folosirii monedei ca instrument în schimburile de bunuri. În această nouă situație, stabilirea volumului valoric al unei mărfi vândute în baza prețurilor monetare este o operațiune facilă datorită eliminării celor două condiționări.

Ne vom menține în cazul schimbului internațional, iar locul mărfii partenerului din schimbul barter este luat acum de noua *marfă de tranzit* numită monedă. În acest caz ne depărtăm de schimbul simplu descris mai înainte, însă suntem în cazul unui schimb real de pe piețele internaționale actuale, care se realizează prin negocierea unei mărfi contra monedă.

În cazul vânzării unei mărfi la export vom folosi relațiile dintre prețurile relative din algoritmul barter dedus din formula (4), reasezate însă într-o altă formă. Raportul $p_{e1}/P1$ este un preț relativ la care se schimbă moneda națională în raport cu cea internațională. Printr-o transformare elementară, avantajul relativ al entității E

¹⁴ Nu vom discuta aici folosirea monedelor ca o nouă marfă, poziție pe care tinde să o câștige acest instrument. Licitarea la bursă, evoluția în general independentă a prețului său de desfășurarea proceselor economice reale face ca, în timp, să apară o separare a economiei reale de cea nominală, conform premisei lui Schumpeter din 1954 (History of Economic Analysis).

din formula (4) poate fi rescrisă în formula (4'):

$$A_{vrE} = \frac{P_{e2}}{P_2} : \frac{P_{e1}}{P_1} \quad (4')$$

Raportul dintre prețul intern al produsului $Pr2$ din țara E din formula inițială, p_{e2} , și prețul internațional al acestui produs *devine* rata de schimb dintre moneda națională și moneda internațională. Potrivit noii formule se determină avantajul relativ al unei entități economice exportatoare, A_{vrE} :

$$A_{vrE} = Rsc_1 : \frac{P_{e1}}{P_1} \quad (9)$$

unde:

Rsc_1 – rata de schimb (monedă națională/monedă convertibilă) din țara exportatoare.

Moneda este considerată aici o marfă-instrument, iar raportul celor două prețuri, intern și internațional, ale bunului importat de la partener reprezintă acum în schema analitică prețul monedei naționale în relație cu moneda internațională acceptată în schimb. Vom presupune faptul că cealaltă țară dispune de moneda străină și acceptă prețul internațional negociat.

Din perspectiva celeilalte entități, I , se va urmări importul bunului, astfel încât raportul dintre prețul intern și cel internațional să asigure un avantaj comparativ vizavi de raportul de schimb dintre monede. În aceste condiții, se determină avantajul relativ al unei entități economice importatoare, A_{vrI} , în cazul importului produsului $Pr1$. Avantajul relativ pentru unitatea economică importatoare I se va identifica din situația duală a exportului aceluiași produs de către entitatea E , conform formulei:

$$A_{vrI} = \frac{P_{i1}}{P_1} : Rsc_2 \quad (10)$$

unde:

Rsc_2 – rata de schimb (monedă națională/monedă convertibilă) din țara importatoare.

Notă: În economia real-empirică se constată că două rate de schimb din două țări, cu referire la cele două monede naționale, nu respectă condiția de tranzitivitate, deoarece cursurile fluctuează independent și, prin urmare, în sens strict sunt necorelate.

O dată ce entitatea exportatoare a valorificat marfa, este necesar să reia procesul de producție (schimb). Va fi necesar să schimbe moneda internațională în monedă națională pentru a cumpăra factori de producție sau un lot (o altă marfă) pe care îl va exporta. Judecata este valabilă și pentru entitatea importatoare care fie folosește marfa în producția proprie, fie numai într-un act de comerț. Este necesar schimbul monedei naționale în moneda internațională acceptată de partener. Algoritmii inițiali de bază al schemei generalizate Manoilescu a permis explicarea acestei treceri la deducerea algoritmului schimbului cu moneda. Lipsa tranzitivității stricte dintre cele două monede face ca permanent să ne reîntoarcem la schimbul barter simplu, fixat ca un punct de referință.

Algoritmii costurilor de comerț

Schimburile presupun costuri de comerț care sunt generate de deplasarea mărfurilor în spațiu și în interiorul unei durate de timp, precum și de depozitarea și asigurarea (siguranța) integrității lor. În plus, părăsirea teritoriului național presupune apariția elementului de extraneitate a unor alte legi și norme juridice care, de

asemenea, generează noi costuri sau cel puțin riscuri suplimentare față de schimbul intern. Existența celor două puncte vamale la trecerea unei frontiere comune, separat la ieșirea și, respectiv, intrarea din/în fiecare din cele două țări, determină mărirea costurilor de comerț cu taxele și impozitele percepute pentru părăsirea, respectiv penetrarea unui alt teritoriu național¹⁵.

Având din nou ca punct de pornire algoritmul din schimbul barter, din perspectiva construirii unui model analitic pe baza unor formule se ridică o serie de probleme unde și în ce proporție trebuie repartizate costurile¹⁶. În cazul cel mai general al algoritmului, aceste costuri de comerț pot afecta orice preț (Dogaru, 2005b). Avantajul relativ modificat total, A_{vmt} , format din cele două avantaje relative modificate ale entităților E și I se va măsura conform formulei:

$$A_{vmt} = \frac{P_{me2}}{P_{me1}} \cdot \frac{P_{mi2}}{P_{mi1}} \quad (11)$$

Este necesar însă ca mărirea prețurilor produselor importate să fie comparată cu cea a prețurilor produselor indigene (la aceleași condiții de calitate). Pentru a se realiza schimbul, vizavi de situația comerțului intern *între* cele două bunuri – observabil din punct de vedere analitic prin canalul avantajului comparativ, este necesar ca prețurile modificate ale produselor importate, observate în condiții de echivalență a utilității produselor, să fie mai mici decât cele ale produselor indigene. Condițiile de inegalitate care exprimă această cerință sunt redată în formula:

$$P_{me2(I)} \leq P_{e2(E)}; P_{mi1(E)} \leq P_{i1(I)} \quad (12)$$

Notă: prețurile formate sunt calculate în echivalent calitate, astfel că mărfurile sunt presupuse ca fiind identice. Literele dintre paranteze, E și I , din inegalitățile de mai sus ne indică țara de origine a produsului, iar literele mici locul unde se comercializează (m, preț modificat).

Această variație a prețurilor modificate prin adăugarea costurilor de comerț în cadrul unei limite superioare, fixate de prețurile inițiale, va genera o micșorare a avantajului comparativ inițial (presupus fără costuri).

Pentru a folosi algoritmul costurilor de comerț, combinat cu cel al monedei, vom include aceste costuri de comerț în prețul intern al produsului exportat și, separat, în cel al produsului importat. În cazul exportului unui bun avantajul relativ parțial modificat al entității E , A_{vrmE} , se va calcula după următoarea formulă:

¹⁵ Analiza generală, similară formalizării din matematică propuse de Evariste Galois, face posibilă trecerea de la cei doi algoritmi anteriori, barterul simplu și schimbul cu monedă, la un alt algoritm care sintetizează un caz real-empiric și în care apar costurile de comerț. În forma sa cea mai generală nu conținutul acestor costuri de comerț interesează, ci mărirea și amplasarea lor pozițională în cadrul schemei. Vom folosi prilejul pentru a arăta că deși efectele concrete sunt aparent diferite, efectul general datorită mărimii lor este același: se reduce mărirea avantajului comparativ.

¹⁶ O explicație mai detaliată s-a făcut în prezentarea generală a schemei (Dogaru, 2005b). O rafinare a prezentării schemei, inclusiv prin eliminarea unor inconsecvențe formale, se face de către autor în lucrarea *Introducere în teoria comerțului internațional* în curs de apariție.

$$A_{vmE} = Rsc_1 : \frac{P_{meI}}{P_I} \quad (13)$$

Mărirea în timp a costurilor de comerț, în special prin modificarea costului transportului, ne va conduce, așa cum vom constata în continuare, la o scădere a numărului de situații posibile de schimb în comparație cu situațiile inițiale, presupuse fără costuri.

În cazul importului situația este similară. Entitatea importatoare va suporta costurile aferente importului produsului, conform clauzelor din contract, a măsurilor tarifare și netarifare existente conform normelor juridice, precum și a celor generate de deplasarea în spațiu și în timp a acestui produs. Măsurarea avantajului relativ parțial modificat al entității I , A_{vml} , se va face cu formula:

$$A_{vml} = \frac{P_{miI}}{P_I} : Rsc_2 \quad (14)$$

Condiția suplimentară care apare la import este legată, de asemenea, de respectarea cerințelor din formula (12), astfel încât prețul produsului importat să nu depășească prețurile produselor indigene similare. Această condiție trebuie să fie respectată dacă echivalentul valoare de întrebuintare pe unitatea monetară la marfa importată este egal cu măsura similară la produsul indigen. La export cerințele sunt similare, însă acestea vor fi verificate de către importator în cealaltă țară, odată cu negocierea prețului internațional.

Algoritmul avantajului comparativ la schimburile interne

Extinderea valabilității principiului avantajului comparativ în schimbul intern este susținută de Mises (1949). Observa-

rea se face indirect ca și în cazul schimbului cu monedă, instrument care devine un punct de referință, de unde și cerința unei relative stabilități a mărimii sale ca instrument. Existența unui canal al avantajului comparativ, susținut de presiunea forțelor concurențiale, va stimula eliminarea produselor având un avantaj comparativ mai mic¹⁷. Unele cerințe ale folosirii acestui algoritm au fost identificate în detaliu (Dogaru, 2003b) și vor fi folosite în continuare la explicarea limitelor de utilizare a principiului avantajului comparativ.

Etapa a II-a: Măsurarea avantajului comparativ în legătură cu productivitatea (totală)

O situație întâlnită în schimburile internaționale este cea a exportului de produse cu obținerea de avantaje comparative, produse la care însă eficiența folosirii resurselor, inclusiv cea a factorilor nu este totdeauna cea optimă, cea mai bună posibilă în comparație cu alte situații/bunuri. Situația poate fi regăsită și în schimburile interne, în cazul în care nu este urmărită și/sau verificată în baza acestui criteriu formulat. În schimburile interne este mai puțin probabil să fie regăsit cazul deoarece verificarea eficienței folosirii și luarea de decizii adecvate sunt posibile prin existența unor infor-

¹⁷ Problema studierii respectării interesului consumatorului individual nu va fi urmărită aici decât într-un mod indirect. Ea este legată direct de aplicarea cerințelor principiului avantajului comparativ la condițiile economisirii de resurse. Poate fi o situație opusă pe o piață normală, în care crește eficiența (productivitatea) totală în folosirea resurselor, însă prețurile negociate se mențin sau se măresc.

mații care pot fi comparate mai ușor. Dacă în schimburile interne efectele de autoreglare pot elimina mai ușor asemenea situații *nefavorabile*, de eliminare a pierderilor relative de productivitate totală, deoarece coeziunea fiecărei piețe, precum și a piețelor interne în ansamblul lor este relativ ridicată, în schimburile externe se poate presupune regăsirea (mai) frecventă a acestei situații.

Din perspectiva schimburilor comerciale este necesar ca statul sau alte instituții cu atribuții similare să susțină, în cazul când efectul de autoreglare nu funcționează în timp real, *dispariția* de pe piață a produselor mai puțin eficiente. La export este necesar, de asemenea, să se asigure o ierarhizare a bunurilor potrivit eficienței producerii pentru a se elimina pierderea de valoare națională (Dogaru, 2000; 2005b). Condiția de bază inițială în desfășurarea schimburilor din economia empirică, care să respecte cerința eficienței, este informarea despre piețele externe cu privire la produsele identice sau similare și, prin extensie, și la alte produse considerate importante. Pentru a susține o asemenea direcție, se presupune stimularea producerii la intern a unor produse mai eficiente prin mecanismul de autoreglare sau, în lipsa funcționării corespunzătoare a acestui mecanism, printr-o susținere la nivel instituțional.

Pentru a înțelege necesitatea creării unui cadru de analiză a schimburilor comerciale externe din această perspectivă mai largă (și mai completă), ce include și urmărirea simultană a eficienței producerii, este necesar a lămuri inițial diferența dintre avantajul comparativ identificat prin câștigurile de comerț și cel obținut strict datorită eficienței, precum și relația dintre mărimile acestor două concepte. În general, relația este presupusă ca fiind

una inversată: măsura avantajului comparativ sau, cel puțin, identificarea sensului de evoluție a acestuia vizavi de evoluția mărimii eficienței (productivității) se face după aceeași schemă, însă într-un sens opus.

În principiu constatarea este justă, relația inversă dintre preț-productivitate fiind valabilă, însă nu este perfect proporțională (liniară). În plus, această inversare se realizează decalat în timp datorită interesului entității care are bunul cu o productivitate mărită recent de a menține mărimea prețului vechi pentru a colecta un profit total mai mare pe o perioadă de timp cât mai lungă. Motivul de bază este, așadar, cel al schimbării prețurilor într-un moment diferit și, ulterior, cel al realizării efectului de productivitate (eficiență).

Un decalaj permanent și constant dintre momentele când se manifestă cele două efecte de avantaj comparativ, cel al apariției eficienței și cel al reducerii corespunzătoare a prețului, face necesară o analiză separată, însă simultană și corelată a celor două tipuri de fenomene. Interesul de a menține prețul mărit pe o perioadă cât mai mare după creșterea productivității totale respectă cerința de bază a principiului maximizării profitului total, care este o aplicație a principiului efortului minim.

Ideea unei oscilații continue și permanente a prețurilor odată cu modificarea eficienței nu este dovedită (ipoteza Godley). Piața capitalistă și-a dovedit virtuțile, însă limitele acesteia încep să fie mai evidente datorită, în principal, măririi numărului de produse și de piețe, precum și a tendinței prezentei dominante pe piață, măsurată prin volumul valoric al schimburilor, a marilor firme. Piețele nu se mai pot regla în timp real, astfel încât

efectul de eficiență/ productivitate să fie inclus preponderent ca mărime în volumul câștigurilor de comerț, iar cel de negociere să fie colateral și secundar.

Deși ideea susținerii prezenței pe piață a unor firme cu mărime în creștere datorită nivelurilor tehnologice optime tot mai mari (optimum tehnologic, al capacității aferente costului unitar minim) are la bază o necesitate, lipsa autoreglării face necesară o intervenție controlată, temporară și cu un obiect precis: exportul bunurilor dintr-un sistem economic este necesar să se realizeze astfel încât să nu se piardă în relativitate valoare națională (eforturi relative ale factorilor). Argumentul susținut se bazează pe faptul că exportând un bun cu prețuri conjuncturale, chiar mărite datorită unei bune negocieri, să se realizeze totuși pierderi de eforturi datorită unei eficiențe mai scăzute a factorilor de producție care au participat la realizarea acestui produs, în comparație cu cei folosiți mai eficient la fabricarea unui alt produs care ar putea fi exportat prioritar¹⁸.

Lipsa relativă tot mai acută a resurselor (materii prime, materiale), inclusiv a factorilor de producție corporali, face ca această analiză să fie oportună și dintr-o altă perspectivă. Economisirea relativă a resurselor se poate realiza dacă există la bunurile exportate o concordanță perma-

¹⁸ O situația reală care se cere a fi luată în considerare și cuantificată ca punct de reper în analize mai detaliate este cea în care se poate susține faptul că pierderea de avantaj comparativ în legătură cu productivitatea totală, realizată prin exportul unui bun fabricat mai puțin eficient, să fie compensată de câștigurile obținute numai prin negociere la bunurile exportate, dar la care eficiența este relativ mai mică.

nentă potrivit celor două criterii: câștigurile de comerț și eficiența producerii. În acest caz, costurile de tranzacționare (Coase, 1937) se reduc datorită unei mobilități mai reduse a factorilor. Este însă necesar a se ține seama de faptul că efectul de productivitate este permanent inclus în câștigurile de comerț sub forma profitului¹⁹. În sinteză (esență), în etapa a II-a a schemei generalizate Manoilescu această situație se analizează sub formă unui model în formă literală și prin măsurarea ordinală a concordanței dintre mărimea productivității și a câștigurilor de comerț la produsele exportate și importate.

2. Limitele de folosire a cerințelor principiului avantajului comparativ în actele de schimb

Extinderea schemei generalizate Manoilescu la schimburile interne permite o înțelegere mai exactă a limitelor de aplicare a principiului avantajului compa-

¹⁹ În schimburile interne avantajul comparativ este măsurat sub forma diferenței dintre prețul intern și costurile efective. Numai negocierea unui avantaj comparativ înclinat (mai mare) față de cel al partenerului va face să existe o *diferență* față de cel măsurat conform productivității. În schimburile externe avantajul comparativ, separat de cel intern, este diferit, de regulă, de cel reflectat de mărimea productivității. Nu vom lua aici în considerare, datorită nivelului de generalitate ridicat la care se fac observațiile, costurile externe și, în situația opusă duală, câștigurile externe. Potrivit legii numerelor mari, considerăm că pe o perioadă mai mare cele două efecte se compensează.

rativ. Înțelegerea mai exactă a cerințelor avantajului comparativ în utilizarea sa în schimburile efective nu se poate realiza decât o dată cu observarea în detaliu a relațiilor de schimb interne, deoarece în aceste condiții orice acțiune este nudă, fiind înlăturată marea majoritate a diferitelor forme de blocare a schimburilor, regăsite sub forma diferitelor măsuri tarifare și netarifare, precum și prin folosirea monedelor internaționale (altor monede). Am arătat că în planul măsurării, aceste eforturi sunt regăsite, de regulă, sub forma costurilor de comerț.

În studiul legăturii dintre posibilitățile de utilizare a schemei, a cărei aplicare cu necesitate ar putea să asigure obținerea de avantaje comparative maxime, pe de o parte, și măsurarea rezultatelor din realitatea empirică conform schemei, pe de altă parte, se observă (relativ ușor) o limitare în interiorul condițiilor de desfășurare a actelor de schimb, în legătură cu eficiența deciziilor regăsite în triumphiul nivel analitic-baze de date-luarea deciziilor (Baumol, 2000). Principiul avantajului comparativ este evident pentru oricine și nu este necesar a fi demonstrat, – aceasta este esența răspunsului lui Samuelson dat matematicianului Stanislav Ulam în anii 70 –, astfel că este de presupus că orice individ are ca interes fundamental obținerea de câștiguri din comerț maxime. În acest caz, principiul efortului minim se manifestă în forma duală a efectelor. Demonstrarea principiului avantajului comparativ sub o formă matematică riguroasă prin schema generalizată Manoilescu este un argument suplimentar al acestei valabilități.

La o observare sumară apare că pe piață sunt prezente permanent bunuri cu proprietăți (părți de utilitate) asemănătoare și prețuri similare. Această situație

poate fi verificată mai riguros din punct de vedere analitic în urma *măsurării* relației dintre preț și utilitate în baza ipotezei prețului hedonic. Așa cum s-a arătat mai sus, cu excepția cazurilor încadrate potrivit legii Yerkes-Dodson, în baza principiului efortului minim din punct de vedere analitic orice alte situații de schimb pot fi explicate din perspectiva avantajului comparativ.

O primă constatare se referă, așadar, la faptul că în schimburile de bunuri se observă coexistența constantă a bunurilor similare în același spațiu (piață în sens restrâns). Se pare că nevoia de diversitate a indivizilor umani, în opoziție strictă cu perspectiva unicității bunului – cerință introdusă aici datorită necesității demonstrării valabilității și utilizării principiului avantajului comparativ, poate fi o justificare inițială generală a acestei coexistențe a mai multor produse similare.

Principiul efortului minim a fost riguros respectat la deducerea diversilor algoritmi prin identificarea cerințelor avantajului comparativ. În sens strict (extrem), aplicarea acestor cerințe presupune *eliminarea* oricăror produse similare (asemănătoare) și menținerea numai a unor produse *unice*. Produsele similare pot fi identificate, fiind apoi eliminate de pe piață conform cerințelor principiului avantajului comparativ – prin echivalare conform ipotezei hedonice, de exemplu. Rămâne însă de explicat într-un mod mai riguros și din alte perspective, în afara nevoii de diversitate a ființei umane, menținerea acestei prezențe multiple a unor produse având raporturi preț /utilitate similare.

Cauzele posibile ale acestei diversități pot fi:

- un nivel relativ redus al avantajului comparativ, aflat sub o mărime a

marjei câștigurilor din comerț, situație în care interesul participanților la schimb dispare;

- lipsa de informare în timp real, precum și a deplasării rapide a mărfurilor dintr-un loc de producție/ desfacere în altul. Această tendință este susținută de incapacitatea de a calcula relativ rațional raportul dintre părți de utilitate și cote-părți din preț conform ipotezei prețului hedonic. Avem aici în vedere și timpul relativ redus de alegere vizavi de relațiile multiple ce trebuie măsurate și ierarhizate pe o scară cardinală, existente între toate prețurile-părți din prețul total și utilitățile părți din utilitatea totală;
- creșterea siguranței de funcționare a unui sistem economic prin acțiunea de menținere a bunurilor locale care să asigure o alternativă în cazul eliminării importului de bunuri similare (principiul siguranței). Menținerea existenței numai a unor bunuri importate pe piețele naționale are, din perspectiva siguranței, la primul nivel de observare, același efect;
- tendința de eliminare a bunurilor este contracarată (compensată) de apariția altor bunuri noi similare. Această direcție reflectă nevoia umană, precum și necesitatea naturii de dualitate și ar avea ca formă de susținere principală necesitatea diversității (în opoziție cu uniformitatea);
- alte cauze neidentificate mai sus.

S-a arătat faptul că schimburile interne între parteneri nu se desfășoară prin relații bilaterale cu câte două produse, după aceeași procedură explicată prin algoritmul barter din comerțul internațional. În relațiile interne, valabilitatea cerințelor avantajului comparativ se verifică după o altă procedură, schimbul se desfășoară li-

ber de către comercianți, formal se poate presupune și între mărfuri fără ca să existe aparent o legătură între ele. O observare generală a acestor schimburi succesive în relațiile internaționale, prin folosirea monedei, ne relevă o situație asemănătoare. În aceste condiții se atenuază și mai mult posibilitatea de dovedire a existenței valabilității principiului avantajului comparativ²⁰.

²⁰ Descoperirea fundamentală a lui Francois Quesnay privind legăturile dintre sectoarele/ ramurile economice ne arată condiționarea reciprocă dintre mărfuri în relația generală consum-producție din perspectiva simultană a cantităților, calităților (utilităților) și prețurilor. Marx și, în continuare, Leontieff, alături de alți economiști, au analizat legăturile multiple care se stabilesc între produse. Explicarea analitică a comportamentului economic al entităților economice în aceste relații a avut un punct de inflexiune important, în jurul anilor 30 ai secolului trecut, când s-a trecut de la analiza ramurii la aceea a produsului-sector. Această “dezagregare” permite explicarea realității empirice prin observări ale proceselor economice elementare, urmată de o sinteză (și concomitent o agregare cantitativă) sub formă de legi, legități, principii și tendințe. O inversare specifică oarecum științei economice, aspect identificat prin creșterea “importanței” realității ideatice – prin folosirea uneori excesivă a aparatului matematic în modelarea analitic-ideatică a realității fără a utiliza predominant mărimi discrete și fără a identifica constant o semnificație economică – vizavi de cea empirică nu respectă principiul economicității analitice. În privința unor instrumente s-a ajuns chiar la o situație extremă care este opusă și care poate schimba, de exemplu, rolul monedei ca instrument în raport cu marfa. Viteza de schimbare a valorii monedei este relativ instantanee în comparație cu cea a schimbării periodice și discrete a

Potrivit principiului avantajului comparativ, fixându-ne acum ca punct de reper prețurile interne, s-a arătat că în schimburile posibile câștigurile din comerț sunt regăsite în orice situație cu excepția celei a proporționalității acestor prețuri (Dogaru, 2005a). Pentru a identifica sensul de schimb este necesar de aplicat adecvat schema folosită în cazul unui schimb barter. *Cazul în care mărimea avantajelor comparative nu era însă semnificativă (peste un anumit nivel) într-un asemenea schimb nu a fost analizat, deoarece nu avea importanță din perspectiva deducerii algoritmilor schemei generalizate Manoilescu. Aceasta are însă importanță acum la verificarea condițiilor de declanșare a procedurii de negociere și, în continuare, de efectuare a unui schimb real.*

O asemenea situație explică, în opinia noastră, lipsa declanșării negocierilor în majoritatea actelor de schimb posibile și susține parțial menținerea simultană pe piață a unor produse asemănătoare, relativ identice. În comparație cu realitatea abstractă construită prin schema generalizată, situațiile concrete sunt mai nuanțate și sunt determinate de relații mult mai complexe. Din perspectiva principiului avantajului comparativ este necesar însă a observa faptul că obținerea unui volum maxim al câștigurilor din comerț într-un sistem economic este posibilă prin însumarea tuturor acestor avantaje mai mici, infimizezabile din punct de vedere matematic.

În paralel, se poate identifica un paradox în legătură cu existența celui de-al doilea produs *identic* (paradoxul ontolo-

prețurilor mărfurilor și, prin urmare, ea nu este într-o anumită măsură în legătură cu economia reală.

gic). Identificarea într-o situație de schimb a existenței avantajului comparativ presupune folosirea comparațiilor simple la produse relativ asemănătoare sau a unei proceduri de comparare mai elaborate pentru produse relativ diferite ca formă, însă cu întrebuințări asemănătoare. Identitatea (echivalența) produselor comparate este necesară deoarece acestea, nici chiar exemplarele aceluiași produs, nu sunt niciodată identice. Pâinile având un gramaj diferit, dar cu aceeași rețetă de fabricație, sunt considerate în sens strict *relativ asemănătoare*. La determinarea echivalenței produselor similare contribuie și calitatea informației, precum și capacitatea de prelucrare a acesteia. Prin urmare, pentru ca să observăm apariția avantajului comparativ este necesară existența a două produse *identice*, fabricate, de regulă, cu costuri diferite.

Principiul avantajului comparativ susține însă necesitatea dispariției simultane (în continuare) de pe piață a acestui punct de comparație (reper), al celui de-al doilea produs identic. Câte unul din cele două produse de pe fiecare piață națională – dacă avem în vedere schimburile internaționale în sistem barter – este necesar să dispară (să fie înlocuit)²¹. Deși pe piața

²¹ În opinia noastră legea/ principiul dualității în procesele calitative, inclusiv în cele economice, este poziționată pe o scară a importanței după legea evoluției vieții, însă înaintea legilor economice propriu-zise, precum legile entropiei, cooperării și cererii și ofertei. Principiul avantajului comparativ conține în sine și negarea sa, dispariția produselor similare sau identice, astfel că într-o asemenea situație cerințele sale nu mai pot fi verificate. Încă o dată diversitatea și salturile calitative ne sprijină în a ne crea instrumente analitice, însă, uneori în sens strict, sunt lipsite de necesitate de-

internă aplicarea principiului avantajului comparativ este dovedită, ea nu este “vizibilă”, fiind dificil de identificat datorită aplicării avantajului comparativ printr-un schimb în lanț (*chain of internal comparative advantage*). Așa cum s-a arătat mai sus, aplicarea în practică în mod strict a schemei nu poate fi argumentată datorită menținerii concomitente în procesul de schimb a unor produse similare. Condiția analitică de aplicare “extremă” a principiului avantajului comparativ, de obținere de câștiguri maxime, dimpotrivă ar genera dispariția punctului de reper, a produsului mai puțin eficient, astfel că intrăm în paradoxul ontologic al avantajului comparativ. Vom urmări în continuare alte explicații posibile și, prin urmare, alte consecințe.

Problema principală în identificarea avantajului comparativ din schimburile interne, care dețin ponderea schimburilor totale la nivelul economiilor naționale și mondiale, este, așa cum s-a arătat, procedura de observare diferită față de cea presupusă inițial în schema analitică. Astfel, indivizii care produc bunuri identice sau cel puțin asemănătoare, echivalente în raportul preț utilitate, deși sunt pe *aceeași* piață, nu își propun un schimb reciproc (bilateral) identificat la fel ca în schema analitică de schimb barter extern. Mai mult, din această perspectivă, în relațiile interne există o relaxare relativă, o relație slabă de eliminare reciprocă, prin urmare una de conviețuire puternică, inclusiv datorită diferențierii formale dintre bunuri. Aceste aspecte permit această posibilitate de dedublare sau multiplicare a

oarece conțin și negarea lor. A se vedea precizările privind justificarea folosirii în sens slab a aparatului matematic conform notei de subsol precedente.

produselor similare regăsite pe piață.

Motivele de bază ale aplicării cerințelor principiului avantajului comparativ într-o formă slabă pot fi și de altă natură. În schimbul concret, producătorii și parțial comercianții nu (mai) pot renunța instantaneu, într-o situație dată, fără a avea o pierdere relativă în legătură cu producția bunului propriu (mai puțin eficient/ avantajos). O dată cu renunțarea la tehnologia de fabricare sau capacitatea de producție în ansamblu, precum și la sistemul de organizare aferent va rezulta o pierdere relativă de factori de producție (resurse) care va fi evidențiată în costuri. Pe termen lung este posibilă recuperarea acesteia, parțială sau totală, care este însă o acțiune probabilă și este prin urmare “opozabilă”, din punct de vedere al efectelor, acestei pierderi certe.²²

În cazul schimbului observat numai în baza avantajului comparativ, în varianta SA maximă, a specializării totale, ar trebui să se renunțe la tehnologia veche. Se consideră aici că noua tehnologie asigură printr-o singură capacitate sau prin multiplicarea capacităților mai mici instalate acoperirea cererii totale din bunul fabricat anterior de către două entități economice, cu două tehnologii diferite și, de regulă, de mărimi diferite ale capacității²³.

²² Referitor la schimbarea tehnologiilor de fabricație și a metodelor de organizare în legătură cu avantajul comparativ apare necesitatea recalculării termenului de recuperare a investițiilor noi și în funcție de pierderea suferită prin renunțarea la veche tehnologie de producție.

²³ Amintim aici o situație reală, oarecum paradoxală din perspectivă analitică, cazul diferențierii costurilor, folosind aceeași tehnologie și organizare inițială la cele două uzine Ford amplasate în anii ‘80 în Anglia și Germania (PAL, vol IV, *X-efficiency*).

Numai o concurență ridicată și un schimb succesiv pe aceeași piață locală (restrânsă) îl va obliga pe proprietarul produsului mai puțin competitiv să renunțe la tehnologia mai puțin eficientă și să o introducă pe cea performantă. *Apare acum mai clar că pe piața empirică comportamentul economic nu este, în sens strict, decât un reflex de adaptare permanentă, iar nu rezultatul unei aplicări stricte a cerințelor raționale ale avantajului comparativ care se referă la specializarea totală.* Existența mai multor capacități de fabricație diferite ale unui bun explică situația de aplicare parțială, prin folosirea în paralel a celor două sau mai multe tehnologii, lipsind, de regulă, specializarea strictă. Prin urmare, în aplicarea principiului avantajului comparativ se regăsește o situație a *maximei rezistențe*. Se renunță la un produs mai puțin competitiv, produs în paralel pe piața internă numai în anumite situații extreme, în care este forțată eliminarea de pe piață. Explicațiile posibile se referă inclusiv la obișnuința consumatorului cu asemenea produse.

Lipsa informării în legătură cu alte produse, însoțită de cea a obișnuinței și a capacității reduse de a calcula permanent raportul de avantaj comparativ dintre cele două produse similare este un alt argument al menținerii simultane pe piață a mai multor produse similare – identice în

Limita științei economice aritmomorfe, specifică analogului mecanic, se poate depăși prin acceptarea salturilor calitative, caz care ar explica astfel această situație în mod satisfăcător. Amintim aici și faptul că legea randamentelor descrescânde poate fi ușor infirmată prin multiplicarea capacităților mai mici, în locul unei capacități noi și mai mari, însă cu randament descrescând (Dogaru, 2004).

perspectivă analitică. (Auto)manipularea cumpărătorului prin lipsa informării, prezentarea deformată și/sau incompletă (în reclamă) de către producător sau comerciant a caracteristicilor în raport cu prețul ne conduc la o depărtare în actul de alegere prin identificarea variantei considerate normale ca punct de reper, conform cerințelor avantajului comparativ.

Limita minții umane de a prelucra simultan, la nivelul de detaliere necesar, un volum mare de informații referitor la raportul preț/ calitate despre mai multe produse, desfăcute simultan și corelat în părțile lor esențiale sub aspectul prețului și al utilității, face ca alegerea să fie, uneori și într-o oarecare măsură intuitivă din această perspectivă, calificată drept relativ *irațională* din perspectiva cerințelor efortului minim. În toate aceste situații volumul relativ al câștigurilor de comerț va fi mai redus în comparație cu situația cea mai bună posibilă, identificată conform cerințelor principiului avantajului comparativ.

Rezultatul aplicării schemei analitice a avantajului comparativ în schimburile interne trebuie să fie analizat riguros într-un sistem național. În condițiile unei piețe obișnuite, cumpărătorul poate alege produsele cele mai bune, cu raportul preț/ calitate cel mai eficient din perspectiva sa. În această situație, cantitatea din produsele cele mai puțin competitive, având în vedere acest raport preț/calitate, și fără a lua aici în considerare capacitatea de negociere, ar tinde să se micșoreze până la dispariție. În economia real-empirică nu este însă dovedită constant o asemenea tendință. De aceea, propunerea unor măsuri suplimentare de susținere a acestei tendințe, în continuarea efectului de autoreglare a pieței prin prețuri, cantități și calitate, apare ca strict necesară. Viteza

relativ mare de desfășurare a proceselor economice contemporane face necesar acest demers²⁴.

Intervenția instituțională pentru susținerea industriilor tinere apare ca o soluție, fiind identificată astfel din perspectivă analitică ca o situație *opusă* aplicării cerințelor avantajului comparativ. În orice sistem economic național se observă o continuă înlocuire a produselor cu altele noi, însă în sens strict nu se poate dovedi că această înlocuire respectă în totalitate cerințele principiului avantajului comparativ. Existența mai multor produse are însă și avantaje. Alături de nevoia de diversitate a ființei umane – întreținută în procesul de schimb de o continuă dualitate între actele de alegere raționale și cele intuitive – siguranța continuității vieții în cazul dispariției unui produs din diverse motive este un argument fundamental și o dovadă că acțiunea umană are și alte criterii de alegere superioare, în comparație cu cele strict raționale, susținute aici în baza principiului avantajului comparativ.

²⁴ Deși această viteză în creștere stimulează consumul, respectarea cerințelor avantajului comparativ poate însă conduce la o economie relativă de produse, nu însă la realizarea unui optim Pareto în sens tare, în forma sa de măsurare prin economii totale maxime. Este respectată într-o anumită măsură legea entropiei, însă această stare nu este decât o etapă în economia de resurse. Acest proces este necesar pentru ființele umane care acționează cu mijloace exosomatice (Georgescu-Roegen, 1971) – aflate permanent în conflict între ele pentru posesia acestora – și care este necesară să asigure în timp pentru generațiile viitoare o disponibilizare constantă a resurselor economice. A se vedea și precizările privind viteza de desfășurare a proceselor economice de la nota 20.

Situația unicității bunului având o siguranță utilizare poate fi considerată, în sens strict, ca o tendință spre monopolul/ dominația unui produs. Existența mai multor producători, însă a unui singur produs, ne poate conduce la o situație extremă. Șansa de a-l înlocui într-o economie națională în unele cazuri, când acesta nu mai poate fi fabricat, va conduce la o posibilă prăbușire în lanț și a fabricației altor bunuri regăsite pe șirul de folosire a acestuia ca materie primă. Principiul siguranței nu ar fi respectat în aceste condiții. Necesitatea stimulării renunțării la produsele mai puțin eficiente într-un sistem economic național este însă permanentă. Dacă se acceptă ideea prezenței simultane pe piață a unor produse relativ similare, situație în care este dovedită, de asemenea, existența unor câștiguri din comerț, nu poate fi negată situația în care este prezentă permanent o dualitate a intereselor contrare, de eliminare reciprocă de pe piață a producătorilor acelorași produse.

Alte situații de neaplicare completă (constantă) a cerințelor principiului avantajului comparativ se referă la lipsa declanșării actului de comerț datorită neasumării riscului de deplasare în afara spațiului național pentru a ajunge pe alte piețe (elementul de extraneitate). Condițiile noi care apar în comerțul exterior, în comparație cu cele întâlnite în relațiile interne, micșorează semnificativ posibilitatea realizării unui asemenea schimb. Raportul dintre volumul comerțului exterior și cel intern este o dovadă importantă a acestei tendințe.

Un caz frecvent întâlnit are în vedere comercializarea produselor la niveluri diferite ale venitului individual sau ale entității. Sunt vândute bunurile considerate eficiente în raportul preț/utilitate, dar și cele *mai puțin eficiente* având caracteris-

tici similare și relativ inferioare aferente acestor prețurile mai scăzute, ultimele datorită unui preț (absolut) mai mic, însă la care au acces mai mare indivizii/ entități cu niveluri reduse ale veniturilor. Altă situație se referă la o vânzare “condiționată”, menținerea pe piață a unui produs mai puțin avantajos, însă care este complementar în sens strict unui produs cu calități superioare. Sunt posibile, de asemenea, combinații din situațiile descrise mai sus. Toate aceste cazuri pot fi teoretizate separat, prin detalierea generalului, astfel încât să nu ne regăsim în situația concretului prost plasat (*misplaced concreteness*) (Georgescu-Roegen, 1971).

O privire de ansamblu asupra acestor situații întâlnite constant, de aplicare incompletă a cerințelor principiului avantajului comparativ, care să îndeplinească cerințele principiului economicității analitice din știința economică se poate realiza prin luarea în considerare a cerințelor legii entropiei. Principiul avantajului comparativ conține în sine cerința de economisire a resurselor, însă numai o conștientizare a acestei cerințe și ridicarea sa la rang de normă economică obligatorie poate conduce la o aplicare (mai) deplină a sa în economia real-empirică²⁵.

Autoreglarea în timp real a proceselor economice ar conduce la o aplicare si-

multană și deplină a cerințelor celor trei legi economice enunțate mai sus²⁶, fără intervenția unor norme juridice, ce trebuie însă fundamentate permanent în baza cerinței de economisire a resurselor. Legea cooperării, observată aici în forma sa minimă de acceptare reciprocă a schimbului de bunuri, este operabilă în baza respectării cerințelor simultane ale principiilor interesului și efortului minim. Prin urmare, aplicarea principiului avantajului comparativ s-ar putea realiza într-o măsură mai mare dacă la cerințele legii cooperării se adaugă cele ale legilor entropiei și concurenței. În legătură cu aceste situații identificate apare, așadar, o problemă ce se cere a fi permanent verificată, dacă indivizii aplică în procesele de cooperare principiul avantajului comparativ, iar în caz contrar care ar fi consecințele posibile.

Lipsa valorificării în totalitate a cerințelor principiului avantajului comparativ este oarecum opusă, din perspectivă duală, celor de alegere conform costului de oportunitate. Aceste cazuri sunt sintetizate într-unul tip ce poate fi numit situația *second best* a costurilor comparative, în care varianta optimă nu poate fi atinsă ca nivel (este inoperabilă). Aceeași limitare a minții umane în a culege și prelucra simultan informații – și în continuare a lua decizii strict raționale, dar și imposibilitatea respectării în realitatea empirică a cerințelor principiului avantajului comparativ conform acestei scheme, face operabilă situația obținerii de câștiguri din comerț maxime în puține cazuri în comparație cu totalitatea situațiilor de schimb posibile, cu excepția celor ale proporționalității celor patru numere-prețuri de aur. În marea majoritate a

²⁵ Pentru ca norma economică să fie operabilă și eficientă în practică, este necesar să se instituie relații de intervenție autocontrolabile și care trebuie să înceteze dacă nu mai au obiectul valid. În caz contrar, în mod paradoxal, intervenția instituțională, așa cum s-a dovedit în multiple cazuri în realitatea empirică (cazul economiilor de comandă fiind o situație extremă) poate genera efecte inverse, de scădere pe ansamblu a eficienței sistemului economic observat.

²⁶ A se vedea precizările de la nota de subsol 13.

cazurilor posibile de schimb marja câștigurilor din comerț, precum și volumul acestora sunt reduse, astfel că nici una din cele două părți nu sunt interesate în realiza schimbul. 1

3. Delimitarea obiectului științei economice din perspectiva studierii schimburilor în baza principiului avantajului comparativ

Rolul științei economice poate fi susținut prin formularea unor legități, principii și legi. Identificarea unor tendințe de evoluție ale proceselor social-economice, urmate de o proiecție ce se cere a fi ulterior confirmată de fapte în baza fenomenului de histerezis, este considerată o realizare analitică semnificativă pentru economistul cercetător și o recunoaștere a maturizării științei economice (Georgescu-Roegen, 1971). Prin presupunerea menținerii unor tendințe trecute, eventual modificate prin unele corecții conform informațiilor avute și prelucrate corespunzător, este posibilă estimarea evoluției ulterioare a fenomenelor. Datorită complexității fenomenelor economice, precum și a necesității cunoașterii acțiunii umane ca un întreg, există tendința de a se depăși obiectul științei economice în aceste proiecții, acestea formând obiectivul final (unic) al unei științe aplicate. Frontierele științei economice trebuie însă să fie riguros delimitate. Unii economiști au arătat consecințele nefaste (negative) apărute prin divizarea obiectului economiei politice aferent celor două științe noi: știința economică și cea politică (Buchanan, 1975, cap 10, nota 4). Mises (1949) a subliniat rolul necesar al analizei acțiunii umane observate ca un tot unitar.

Unii economiști nu pot evita eroarea de a extinde fără legitimitate granițele obiectului științei economice ce interferează uneori cu cele ale științei politice. Perspectiva de observare este importantă deoarece analiza “pozitivă” în cadrul științei politice ne arată că interesele politicienilor sunt uneori total divergente de cele ale individului consumator sau ale celui acționar sau asociat al unei entități economice. Potrivit unor păreri avizate exprimate, politicianul nu este interesat în sens strict decât de numărul de voturi pe care le poate obține: *“Dacă economiștii vor să fie înțeleși, ar trebui să folosească cuvinte mai simple... [și] să se adreseze mai puțin politicienilor și mai mult tuturor celorlalți. Politicienii sunt interesați de ceea ce cred alegătorii – mai ales grupurile care le aduc un număr mare de voturi – și nu țin cont de ceea ce cred economiștii. A vorbi cu politicienii despre economie este, deci, o pierdere de timp. Singura modalitate de a le impune guvernanților ca și cum ar avea un minim de cunoștințe în materie de economie este aceea de a-i confrunta cu un electorat care are el însuși aceste cunoștințe”* (‘The Economist’, după Epping, 2002, motto).

Faptul că numai uneori, cu excepția unor situații extreme sau cel puțin diferite de cele preponderent semnificative, acțiunea politică se suprapune prin deciziile sale peste interesul și deci peste comportamentul unui individ aflat într-o situație normală în acțiunile sale economice creează multiple probleme de confuzie pentru economistul preocupat de măsurarea cât mai exactă a fenomenelor, precum și în înțelegerea diverselor “politici” care perturbă evoluția acestor fenomene. Individul se consideră că acționează “liber” în aparență – în realitate este constrâns însă instituțional din ce în ce mai mult cu acte

juridice uneori ineficiente din perspectiva procesului economic – între două extreme: piața (liberă) autoreglabilă și intervenția (instituțională a) politicianului prin norme juridice care nu țin cont, de regulă, de *esența* normelor și principiilor economice. Adoptarea de norme juridice din perspectivă strict materială are în vedere în principal necesitatea respectării principiului economicității analitice din știința economică, de a folosi cunoașterea în a susține luarea de către indivizii obișnuiți a unor decizii mai eficiente în actele de alegere între mai multe variante posibile.

În aceste condiții, perspectiva de analiză a unui schimb de către un economist este *diferită* de cea a unui specialist în știința politică. Potrivit principiului avantajului comparativ, alegerea situației celei mai bune de schimb se va face ținând cont de algoritmi deduși, în situația analizată, în cadrul schemei generalizate Manoilescu. În esență, în acești algoritmi sunt luați în considerare în formulele demonstrate atât veniturile (prețul), cât și costurile, considerate aici ca un alt nivel al prețului dintr-un stadiu anterior. Din perspectiva științei, sarcina economistului s-a încheiat odată cu punerea acestor proceduri analitice la dispoziția decidentului: proprietari de firme, interpuși ai acestora, consultanți, inclusiv politicieni²⁷.

²⁷ Faptul că la actul de decizie pot participa, și este de dorit acest lucru, și economiștii nu susține lărgirea obiectului științei economice, aceștia *acționând* dincolo de sfera și competențele analitice ale unei științe. Invers, folosirea unor legi, principii dincolo de granițele științei economice pentru calcularea unor rezultate referitoare la unele tendințe nu schimbă, de exemplu, conținutul algoritmilor deduși ai avantajului comparativ, cel mult pot infirma unele presupuneri anterioare și pot contribui la

În această capcană a suprapunerii sferelor (obiectului) celor două științe, cel puțin acolo unde există zone de penumbră dialectice comune (politici comerciale, de exemplu) a intrat și Mihail Manoilescu. Eroarea sa constă, în opinia noastră, în trecerea dincolo de obiectul științei economice delimitat în sens strict, argumentând identificarea unor soluții (permanente/ durabile) având ca punct de reper protecționismul, de exemplu, din perspectiva deciziei luate în cadrul acțiunii umane de către factorii decidenți²⁸. A încercat să susțină prin judecăți dialectice unele tendințe de evoluție ce pot apărea conform unor soluții demonstrate prin schema sa analitică. Aceste tendințe empirice pot fi oricând infirmate în sens strict, în diferite puncte de pe axa timpului și în diverse situații spațiale, datorită apariției unor conjuncturi ce au pe o anumită perioadă o evoluție opusă față de cea normală propusă²⁹. Acțiunea legii

rafinarea măsurării, aici prin formule ale avantajului comparativ. Analiza limitelor de folosire ale principiului avantajului comparativ în economia real-empirică, subiectul prezentului studiu, este un exemplu de corelare dintre nivelul analitic și cel empiric.

²⁸ Expresii precum decizii guvernamentale sau intervenții instituționale susțin mai exact delimitarea obiectului științei economice de cel al științei politice, nefiind necesar a fi folosite concepte precum cel de politici comerciale.

²⁹ Deși scopul ultim al științelor sociale, inclusiv al științei economice, este identificarea de tendințe (Georgescu-Roegen, 1971) care transcend oarecum granița propriu-zisă, mutarea centrului de greutate al analizei în afara acestor granițe poate genera confuzii, inclusiv prin interferări cu obiectul altei științe (aici cea politică).

contrariilor, valabilă și în procesul economic în baza intereselor opuse ale indivizilor, infirmă valabilitatea generală a oricărei schemei analitice (principiul complementarității lui Bohr).

Explicarea prezenței unor asemenea situații duale are la bază existența intereselor contrare ale indivizilor în lupta lor permanentă pentru obținerea de mijloace exosomatice. Aceste mijloace sunt parte a resurselor materiale și, privite din perspectiva cea mai generală, sunt limitate. Această concurență în acțiunea de dobândire a mijloacelor exosomatice va fi permanentă în societățile umane (Georgescu-Roegen, 1971) bazate dominant pe principii concurențiale, de regulă în dauna celor cooperative, în cadrul proceselor de folosire mai rațională a resurselor, inclusiv în cadrul celor de schimb.

De aceea, analiza operei lui Mihail Manoilescu referitoare la unele predicții privind evoluția câștigurilor de comerț și la unele tendințe presupuse a se realiza în viitor se cere a fi separată de verificarea valabilității schemei sale analitice. Mai mult, înțelegerea și verificarea valabilității schemei sale analitice trebuie să fie realizată potrivit ultimei variante publicate în ianuarie 1940 în revista *Weltwirtschaftliches Archiv* din Kiel. Chiar dacă are unele lipsuri inerente oricărei cercetări, eforturile sale analitice de studiere a avantajului comparativ, prin folosirea productivității totale (coeficientul de calitate), un instrument nou cel puțin în Europa, îl situează pe Manoilescu, în opinia noastră, alături eventual de Charles Cobb și Paul Douglas, al căror articol din 1928 se pare că nu îl citise, el fiind un precursor al conceptului de productivitate totală.

Din această perspectivă strict analitică, realizările sale au fost remarcabile. Deși a

cuprins în aceeași formulă printr-o relație liniară directă prețul și productivitatea (cantitatea), el a semnalat o problemă fundamentală: măsurarea fluctuației marjei câștigurilor din comerț, rezultată prin negociere, nu asigură *condiția de suficiență* în identificarea unei tendințe stabile și preponderente în susținerea valabilității principiului avantajului comparativ, cel puțin în cazul interesului național, al stabilității social economice a unor mase mari de indivizi³⁰. Problemele apar datorită împărțirii asimetrice (inegale) a avantajului comparativ de către entitățile economice și de indivizii proprietari, datorită evoluției calitative în salturi a patrimoniului, profitului și a puterii de piață. De aceea, măsurarea avantajului comparativ obținut prin negociere trebuie studiată de economist alături de evoluția mărimii sale datorate efectului de productivitate.

Având în vedere raritatea crescândă a resurselor, care are ca limită dispariția lor în sens absolut, ierarhizarea produselor potrivit productivității (totale) este necesar să devină un instrument (procedură) al măsurării avantajului comparativ. Lucrările lui Manoilescu au apărut se pare prea *devreme* pentru a fi asimilate de cercetarea economică științifică din comerțul internațional din perioada imediat următoare a publicării lor.³¹

³⁰ Existența intereselor individuale contrare este un motiv în plus pentru a susține urmărirea realizării interesului național în vederea unei stabilități social-economice a sistemului economic național. Acest conflict este întâlnit parțial și temporar și la animale, deși mijloacele exosomatice sunt aproape inexistente chiar la grupuri de animale "sociale": furnici, albine, șobolani etc.

³¹ De fiecare dată când ne referim la această limitare suntem obligați să arătăm că fără a studia articolul său din 1940, netradus din

În aceste condiții, *separarea* studiului analitic al proceselor de alegere în baza principiului avantajului comparativ de decizia de alegere propriu-zisă din realitatea empirică a unei direcții sau alteia de acțiune efectivă este o cerință importantă în cercetarea economică. Numai în aceste condiții schemele deduse pot deveni argumente care să stea la baza unor decizii viitoare, independent de calitatea și interesul care apare în luarea acestor decizii. Aceste argumente vor fi fundamentate în baza normelor și legilor economice, aplicabile direct prin efectul de autoreglare a pieței sau prin intermediul normeii juridice, prin intervenții instituționale.

Separarea obiectului unei științe poate astfel justifica studiul secționat a realității din perspectiva mai multor științe. Fiecare dintre aceste științe aduce elemente de sprijin în înțelegerea realității empirice, fără însă să se *amestece* în procesul de luare a deciziilor care este unul complex, uneori intuitiv, ce depășește de la un anumit nivel de complexitate alegerea rațională, prin urmare, inclusiv prin folosirea măsurării. Problema unor cusături ulterioare între știința politică și cea economică după ce s-a realizat secționarea

limba germană, ne păstrăm o rezervă în a retrage aceste afirmații în cazul când Manoilescu ar fi revenit la aceste presupuneri ale sale din lucrarea din 1937 *Forțele naționale productive și comerțul exterior (Teoria protecționismului și a schimbului internațional din 1929, revizuită cu unele mici modificări)*. În ediția sa din limba română face această precizare expresă, preluată de traducător probabil dintr-un manuscris al lucrării revăzute după 1940, de a nu accepta o polemică până la studierea ultimei sale scheme teoretice publicate, precizare regăsită la subcapitolul Schema teoretică.

dintre aceste științe este una delicată. Se pare că în interiorul economiei politice procesul de maturizare nu s-a realizat (Georgescu-Roegen, 1971), pentru a se susține realizarea unificării celor două științe, astfel ca deciziile să aibă la bază argumente științifice mai simplu de identificat ca semnificație economico-socială datorită unității crescânde a realului abstract, care se apropie, astfel, mai mult de cel real empiric. Numai o nevoie stringentă sau poate argumentarea de către unele minți superioare cum au fost cele ale lui von Mises și Georgescu-Roegen va sprijini în viitor recunoașterea necesității unificării cunoașterii economico-sociale din perspectiva acțiunii umane. Pe de altă parte, susținerea demersului de reunificare analitică se cere a fi acceptat de specialiștii din aceste două științe.

Interesele indivizilor care posedă majoritatea mijloacelor exosomatice sunt opuse relativ celor ale marii majorități a indivizilor care dețin un volum mic din aceste resurse. Prin urmare, din perspectiva volumului populației, grupurile majoritare de indivizi, și care dețin în prezent sub o treime din aceste resurse (mijloace exosomatice), au un interes în a folosi mai eficient aceste resurse, inclusiv printr-o oarecare redistribuire a lor, dar nu neapărat așa cum se realizează în prezent cea a veniturilor. Avantajul comparativ asigură această posibilitate, fără ca nici una din părțile participante la schimb să piardă, inclusiv prin algoritmul care ține cont de mărimea productivității totale.

Imperativul necesității sociale și naturale în economisirea resurselor materiale, care va *veni* peste noi, se fundamentează pe cerințele legii entropiei. Unele efecte de poluare a mediului și de încetinire a ritmului dezvoltării, inclusiv datorită lipsei resurselor – în prezent cazul Chinei

începe să fie semnalat – va obliga omenirea, probabil la nivelul grupurilor decidente, să țină cont de această perspectivă. Principiul avantajului comparativ, chiar prin aplicarea sa parțială, sub aspectul folosirii capacității de economisire a resurselor este un argument analitic de bază în a susține o asemenea direcție de acțiune unitară a utilizării resurselor, astfel încât să se realizeze economii relative. Economia de resurse reprezintă esența principiului avantajului comparativ și ea poate fi un argument principal în a susține în viitor, dacă realitatea empirică nu ne va obliga să recunoaștem într-o perspectivă imediată (mai timpurie), necesitatea unui alt fenomen necesar care apare la orizont: descreșterea. Fenomenul creșterii zero a fost un pas intermediar care tinde să schimbe perspectiva față de un alt fenomen negativ: societatea de consum (consumerismul).

Schema analitică a lui Manoilescu nu a fost analizată deocamdată cu mijloacele și instrumentele științifice actuale, fiind mai mult urmărită perspectiva sa istorică și de influențare a unor decizii, inclusiv la nivelul unor economii naționale. Unele aspecte legate de protecționism pe care Manoilescu nu le-a susținut decât din perspectiva argumentării necesității unor salturi calitative în economie la nivelul statului-națiune, unde interesul de grup, o agregare calitativă a celor individuale, a avut și are o consistență ridicată față de cea din uniunile economice sau de la nivel mondial³², este necesar a fi analizate cu înțelegere vizavi de unele afirmații ale sale făcute în baza informațiilor prelucrate la acea vreme. *Deși unii economiști*

³² A se vedea imposibilitatea realizarea echității la nivel regional din perspectiva Uniunii Europene.

care au studiat sistematic domeniul industriilor tinere susțin o asemenea direcție de dezvoltare în baza necesității saltului calitativ din economie, în sens strict aceștia nu presupun acest salt, nu aceasta este contribuția științifică principală a lui Manoilescu la teoria comerțului internațional. Ea este necesar să fie analizată în legătură cu valabilitatea schemei sale analitice. Reunirea obiectului celor două științe gemene, știința economică și cea politică, ar putea susține studierea celor două direcții analizate simultan de acest economist: măsurarea prin schemă a câștigurilor din comerț și identificarea unor tendințe istorice relativ stabile prin susținerea industriilor tinere.

4. Premise și deschideri

Argumentarea valabilității generale a principiului avantajului comparativ, dedusă prin schema generalizată Manoilescu, trebuie să fie însoțită de verificarea capacității de folosire a schemei în cazuri concrete. Între produsele similare existente se creează un canal al avantajului comparativ. Deși în aparență produsele se schimbă între ele în condiții aleatoare, principiul efortului minim determină aplicarea implicită și permanentă, însă parțială, a avantajului comparativ. Astfel, fiecare cumpărător își fixează ca punct de referință, prin intermediul monedei, prețul unui bun, desigur în raport cu calitățile acestuia potrivit utilizării ulterioare și alege, potrivit presupunerii sale, produsul pentru care acest raport are nivelul cel mai scăzut. Facem abstracție (aici) de problema existenței și a altor utilizări posibile ale aceluiași bun, neluate aici în considerare. În sens strict analitic, existența în paralel a unor bunuri asemănătoare

re din perspectiva raportului preț/utilitate face dificilă argumentarea unei capacități de selecție ridicate a consumatorului individual și, prin extensie, a entității economice, având ca punct de reper existența avantajului comparativ și, prin extensie, a principiului efortului minim.

Acest canal al schimbului multiplu are la bază legăturile tehnologice și organizatorice din interiorul unui sistem economic unde se regăsesc simultan procese de producție, schimb, repartiție, consum. Nu poate fi însă negat faptul că există permanent tendința, într-o formă relativ slabă uneori, ca pe piață să rămână produsele cele mai eficiente sub raport preț/calitate. O condiție de existență a acestei tendințe într-o formă stabilă este cea a unei informări cât mai complete și a unei neutralități relative în legătură cu analiza relațiilor dintre caracteristicile tehnico-merceologice (utilitatea) și cele economice (prețul și cantitatea). Din această perspectivă se cere a fi susținută capacitatea de prelucrare a informației chiar și prin forme instituționale, inclusiv prin temporizarea manipulării prin reclamă.

În paralel, este necesară stimularea introducerii tehnologiilor performante, sprijinită prin mecanisme instituționale, de intervenție autocontrolată în baza normelor juridice, în completarea la acțiunea limitată a mecanismului de autoreglare propriu-zis al pieței. Necesitatea introducerii industriilor tinere, care susțin saltul calitativ în timp prin economia relativă de resurse, sprijină premisa valabilității aplicării avantajului în economia empirică. Argumentul Manoilescu, privit din perspectivă analitică, are un fundament serios dacă procesul economic nu este privit ca unul mecanic, lipsit de salturi calitative.

Inexistența unor legături tari între sis-

temele naționale face necesară menținerea unei structuri minime de coeziune a economiei naționale – un număr minim de produse, tehnologii (și metode organizatorice aferente) – și susține introducerea unor produse și sectoare performante cel puțin acolo unde legăturile dintre ramuri au o importanță ridicată. O productivitate inițială mai mică, datorită lipsei de experiență a forței de muncă și a nivelului de organizare în noile sectoare, poate fi mărită în timp. Situația este duală față de cea a realizării de pierderi prin scoaterea din funcțiune a unui produs-tehnologie mai puțin performant, identificat în baza cerințelor avantajului comparativ. *Este probabil ca, în timp, mărimea pierderilor măsurate în relativitate să fie recuperată în ambele cazuri de stimularea introducerii avantajului comparativ.*

Procesul de mondializare a schimburilor de bunuri este numai un creuzet al aplicării principiului avantajului comparativ. Necesitatea *suprapunerii* în luarea de decizii unice a relațiilor empirice cu cele identificate în știință – primele mai complexe decât acestea din urmă formulate în plan ideatic, impusă de cerințele aplicării principiului avantajului comparativ, este influențată de interese și ne dau o rezultantă uneori dificil de anticipat.

Existența mai multor produse cu aceleași întrebuințări atât în plan național, cât și internațional măresc siguranța menținerii unui sistem economic național în unele cazuri extreme de întrerupere a legăturilor externe sau, din contră, de renunțare la unele capacități de producție naționale. Valabilitatea generală a principiului avantajului comparativ și aplicabilitatea sa relativ limitată sunt două aspecte ale aceleiași realități unitare, relevate în baza principiului dualității și care pot fi înțelese pe deplin folosind analiza dialectică.

Bibliografie

- Baumol, W. J., *What Marshall didn't know: On the twentieth century's contributions to economics (I)*, 'Quarterly Journal of Economics', februarie 2000, vol. 115, 2000.
- Buchanan, J.; Tullock, J.; Gordon, M., 'Limitele libertății. Între anarhie și Leviathan', Iași, Institutul European, 1997.
- Coase, R.H., *The Nature of the Firm*, 'Economica', 1937.
- Cobb, Charles W.; Douglas, Paul H., *A Theory of Production*, 'The American Economic Review', 1928.
- Cosmovici, Andrei; Iacob, L. și alții, 'Psihologie școlară', Iași, Polirom, cap XI, 1999.
- Dogaru, Vasile, *Schema teoretică a comerțului internațional. Generalizarea formulei lui Mihail Manoilescu*, 'Revista Română de Statistică', iulie 2000.
- Dogaru, Vasile, 'Veniturile populației și prețurile produselor agroalimentare', București, Editura Expert, 2003a.
- Dogaru, Vasile, *Avantajul comparativ în schimburile interne și frontiera posibilităților de producție*, 'Revista Română de Statistică', nr 4, 2003b.
- Dogaru, Vasile, *Legea randamentelor descrescânde și productivitatea parțială*, 'Proceedings of the 1st International Scientific Conference "Economy and Globalisation"', vol I, Târgu Jiu, Editura Academica Brâncuși, 2004.
- Dogaru, Vasile, *The comparative advantage in generalised scheme of Manoilescu*, 'Romanian Journal for Economic Forecasting', nr.3, 2005a.
- Dogaru, Vasile, *Schema generalizată Manoilescu privind schimbul internațional de bunuri – o prezentare generală*, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Informare și Documentare Economică, 'Caietul de Studii', nr 9, 2005b.
- Epping, Randy Charles, 'Ghidul începătorului în economia mondială', București, Arc Publishing House, 2002.
- Florian, Mircea, 'Recesivitatea ca structură a lumii', București, Editura Eminescu, vol.I, 1983.
- Georgescu-Roegen, Nicholas, 'Legea entropiei și procesul economic', București, Editura Politică, 1979.
- Kant, Immanuel, 'Critica rațiunii pure', București, Editura Casa Școalelor, 1930.
- Manoilescu, Mihail, 'Forțele naționale productive și comerțul exterior', București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- Mises, Ludwig von, 'Human Action', San Francisco, Fox and Wilkes, 1996.
- PAL (The New Palgrave), *A Dictionary of Economics*, vol I-IV, Londra, The Macmillan Press Limited, 1998.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Purchasing Power Parity and Real Expenditures*, Paris, 2002.
- Ricardo, David, 'Opere alese', București, Editura Academiei R.S.R., 1959.
- Viner, Jacob, 'Studies in the Theory of International Trade', New York, Harper and Brothers Publishers, 1937.